

LIMBA LITERARĂ CA „LIMBĂ EXEMPLARĂ”¹ ÎN VIZIUNEA LUI EUGENIU COȘERIU ȘI SILVIU BEREJAN

Mihai CIMPOI

Academician, doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: acad.cimpoi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9431-8076>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Literary Language as an “exemplary language” in the Vision of Eugeniu Coșeriu and Silviu Berejan

Abstract

Acad. Mihai Cimpoi refers, in this article, to the studies, interviews and attitudes, gathered in the volume *Sociolinguistic Itinerary* (Chisinau, 2007), in which Silviu Berejan mentions the contribution of classical and contemporary writers to the development of the Romanian literary language. Distinguishing between spoken language and literary language, in the spirit of the views expressed in linguistics from Ferdinand de Saussure to the present day, acad. Berejan always highlighted the unity of the Romanian language in the entire space inhabited by its speakers, including Bessarabia and the current Republic of Moldova, where scientific untruth was promoted for political reasons. Through numerous documentary arguments, through frequent references to chroniclers, great classics and contemporary authors, including those from Bessarabia (Negruzzi, Stamati, Hasdeu, Stere, Mateevici, who followed the common literary norms), Silviu Berejan proved that the correct name of the language, even spoken with certain peculiarities: dialects, is Romanian. In several of the studies, he analyzed the linguistic situation in the Moldovan MSSR and the current Republic of Moldova. He advocated the recognition and cultivation of what Eugen Coseriu, the “king of linguistics”, called the exemplary literary language.

Keywords: sociolinguistics, language (spoken and literary), gluttony, truth (scientific), speech, monolingualism, bilingualism, identity (ethnic).

Rezumat

Acad. Mihai Cimpoi se referă, în prezentul articol, la studiile, interviurile și luările de atitudine, adunate în volumul *Itinerar sociolingvistic* (Chișinău, 2007), în care

¹ Comunicare ținută în cadrul Conferinței științifice cu participare internațională *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan*, ediția a V-a, organizată de Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”, 10 noiembrie 2021.

Silviu Berejan menționează contribuția scriitorilor clasici și contemporani la dezvoltarea limbii literare române. Făcând distincție între *limba vorbită* și *limba literară*, în spiritul opiniilor expuse în lingvistică de la Ferdinand de Saussure până astăzi, acad. Berejan a evidențiat mereu unitatea limbii române în întreg spațiul locuit de vorbitorii acesteia, inclusiv în Basarabia și în actuala Republică Moldova, unde s-a promovat, din considerente politice, neadevărul științific. Prin numeroase argumente documentare, prin referințe frecvente la cronicari, marii clasici și autori contemporani, printre care și cei basarabeni (Negruzzi, Stamati, Hasdeu, Stere, Mateevici, care au respectat normele literare comune), Silviu Berejan a demonstrat că denumirea corectă a limbii, chiar vorbită cu anumite particularități: dialectale, este *româna*. În mai multe dintre studiile sale a supus analizei situația lingvistică din RSS Moldovenească și actuala Republică Moldova. A pledat pentru recunoașterea și cultivarea a ceea ce Eugeniu Coșeriu, „regele lingvisticii”, a denumit *limba literară exemplară*.

Cuvinte-cheie: sociolingvistică, limbă (vorbită și literară), glotonim, adevăr (științific), grai, monolingvism, bilingvism, identitate (etnică).

Conceptul de „limbă exemplară”, preluat de la marele lingvist Eugeniu Coșeriu, devine un punct de reper axial în toate studiile lui Silviu Berejan, adunate în *Itinerar sociolingvistic* (Chișinău, 2007, 238 p.). Există aici o construcție piramidală de argumente, menită a susține partea demonstrativă practică a discursului polemic, argumente care sunt furnizate în special de scriitorii clasici și contemporani.

Constatând că glotonimul *moldovenesc* denumește *graiul* vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului) „care are trăsăturile sale specifice (...), dar care este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*”, lingvistul menționează că „pe baza diferitelor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba literară română*” (Berejan, 2007, p. 75). Dovada supremă este corpusul solid de monumente scrise, slujind culturii comune a purtătorilor tuturor varietăților, inclusiv ai varietății moldovenești (*ibidem*, p. 75-76). Limba literară *exemplară* (în accepția lui Eugeniu Coșeriu) se bazează, în exclusivitate, pe *graiul moldovenesc*.

Argumentele forte pe care se axează studiile, interviurile date, luările de atitudine sub formă de texte publicistice și comunicări ținute în cadrul unor reuniuni științifice, sunt *unitatea limbii române*, adevăr susținut de lingviști notorii din întreaga lume, și *raportul dintre limba literară și vorbire*, corelat cu conceptul de *limbă exemplară* al lui Eugeniu Coșeriu. Conștiința unității limbii române transpare și în cazul scriitorilor basarabeni – de la Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Constantin Stamati, Costache Negruzzi, Constantin Stere și Alexei Mateevici la Grigore Vieru, Victor Teleucă, Nicolae Dabija și Valeriu Matei (ca să-i numim numai pe acei care se manifestă cu luări de atitudine programatice și prin întreținerea cultului lui Eminescu și al valorilor clasice). Stamati își

intitula volumul său de versuri *Muza românească*, Negruzzi era prețuit de Ion Heliade Rădulescu pentru preocupările filologice, pentru că „mult s-a ostenit și a cugetat în căutarea limbii naționale” (Stere, 1991, p. 161). Stere publica, la 1894, în *Evenimentul literar*, articolul *Limba literară*, Mateevici spunea ferm la Congresul învățătorilor basarabeni din 25-28 mai 1917 că „n-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut”.

De la Saussure până la Chomsky și Guillaume s-a discutat despre raportul dintre limbă ca fenomen social și vorbire ca act individual (cu alte opoziții instituite între *competență* și *performanță* lingvistică, între limbă și discurs, analog vorbirii) (Ducrot, Schaeffer, 1996, p. 190-195).

Evident, pentru noi, modelul indicat este limba literară a lui Eminescu și a celorlalți mari clasici ai noștri, așa cum pentru italieni servește ca arhetip limba literară a lui Dante, Petrarca și Boccaccio, care i-au imprimat, după cum susține Francesco de Sanctis, „o eleganță clasică” (*apud* Stere, 1991, p. 300). Este semnificativă citarea de către V. Șişmariov a spusei lui Dante despre rolul deosebit al limbii literare: „...*volgare illustre* (adică limba literară) este o limbă care există pretutindeni și nu are un cuib al său nicăieri” (Șişmariov, 1960, p. 67; *apud* Berejan, 2007, p. 88). În Republica Moldova nu a apărut o limbă a unei „noi culturi”, deosebite de cultura românească comună ce s-a constituit de-a lungul istoriei. Este un lucru știut de toată lumea. Limba de cultură, pe teritoriul actualului Republici Moldova, s-a impus în anii imediat postbelici (1947-1955), perioadă în care s-a produs importantul act al recunoașterii și valorificării clasicii noștri comuni (Creangă, Negruzzi, Donici, Alecsandri, Russo, Hasdeu, Eminescu), deși, consemnează lingvistul, „ei au fost selectați pe principii politice și ideologice inconsistente sub raport științific” (Berejan, 2007, p. 76).

Unul dintre argumentele invocate este fenomenul „colaborării” scriitorilor din ambele principate, Moldova și Valahia, în procesul dezvoltării limbii literare, „fără a face din operele lor artistice scrieri cu caracter provincial mărginit” (*ibidem*, p. 87), precum și faptul că limba unor documente, ca cele de la Bistrița, nu apar ca ilustrare a unui dialect pur: „Dacă moldovenii Gr. Ureche, Varlaam, M. Costin, Dosoftei, D. Cantemir sau I. Neculce ar fi căutat să scrie în moldovenește, cronicile, predicile, psaltirile, operele lor de literatură și istorie ar fi fost monumente literare cu caracter regional și e greu de crezut că ele s-ar fi bucurat de rezonanța pe care au avut-o.” (*ibidem*, p. 87-88).

Sunt citate, în context științific polemic, afirmațiile autoritare ale unor romaniști străini, printre care figurează și constatările edificatoare ale filologului rus V. Șişmariov. Acesta consemnează că Gr. Ureche, Dosoftei sau I. Neculce au putut considera vorbirea moldovenească drept limbă în care scriu, dat fiind că în textele lor pot fi depistate *nuanțe moldovenești* firești, dar ei nu socoteau „drept normă *amu* sau *aiasta*, *cheatră* sau *ghine*” (Șişmariov, 1960, p. 65), pentru că ei „nu dădeau unor mici abateri dialectale firești o mai mare însemnătate decât

o meritau ele” (*ibidem*, p. 66). Ca punct de reper în demonstrarea raportului dintre graiul moldovenesc și limba literară comună și a semnificației adjectivului *român/românesc* îi servește academicianului Berejan exemplul lui Miron Costin, care, parcă polemizând cu „rătăciții de mai târziu”, afirma: „Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora [nu are deci în vedere numai Moldova, ci și celelalte țări – *S. B.*], numele vechi și mai drept este *rumân*, adică râmlean, de la Roma”. „Același Miron Costin, subliniază în mod cât se poate de explicit și în mai multe locuri din cronicile sale că reprezentanții populației din Moldova, deși se autodenumesc moldoveni, adică locuitori ai acestui ținut românesc, consideră că vorbirea lor este românească. Ei nu întreabă «știi moldovenește?», zice cronicarul moldovean, ci «știi românește?»” (*ibidem*, 2007, p. 61).

Se recurge, în demonstrație, și la spusele lui Dimitrie Cantemir, care, rusofil în orientarea sa ideologică, recunoaște unitatea poporului și a vorbirii românești din nordul Dunării, subliniind, fără umbră de îndoială, că „neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor... cu un nume de obște români se cheamă...” și că „noi moldovenii la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (*ibidem*, p. 62). Însuși titlul lucrării, din care sunt luate aceste citate, specifică numele adevărat al limbii: *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor întâi pre limba latinească izvodit, iară acum pre limba românească scos* (Berejan, 2007, p. 62). Termenul *român/românesc* a fost utilizat atât de autorii primelor gramatici apărute în Principate, până și după Unire, precum și în Basarabia (aflată în componența Imperiului Rus), cât și de scriitori veniți în Țară din Basarabia (Gh. Asachi, C. Negruzzi, C. Stamati, A. Russo, B. P.-Hasdeu ș.a.) „care au folosit chiar și în titlurile publicațiilor lor glotonimul *român/românesc*” (*ibidem*).

Pentru a demonstra că limba scrisă din spațiul basarabean nu reflectă specificul local, ci respectă întru totul normele limbii literare române, Silviu Berejan aduce un fragment (luat la întâmplare) din *Clopotnița* lui Ion Druță:

„*Pornește dar pe jos și el. Dacă nu-l ajunge nici o mașină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mișcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decât a sta locului și-a te legăna împreună cu umbrele. Scria Amosov într-o revistă, apoi și japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de pași făcuți zilnic organismul n-are forța necesară pentru a se reface, și ziua fără șapte-opt kilometri făcuți pe jos, e ca și cum ar fi o zi pierdută.*

A legat geanta de plasa cu portocale, făcând din ele un fel de desagi. Și i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul șoselei.” (Druță, 1987, p. 528)

Fragmentul reproduș în original este confruntat cu o variantă (posibilă) a lui, reflectând specificul vorbirii moldovenești din Republica Moldova:

„*Pornești darî pi jios și el. Daci nu-l ajiunji niș’o mașânî din urmă, l-a culeji avtobusu di la pol șestova (sau: di la jiumătati la șăsi) undeva pi o marjinî di drum. Da sî ti mișt’ la vozduh îi, orcum, mai sănătos dicât a sta locului ș-a ti legăna*

împreună cu umbrili. Scrie undeva Amosov, într-un jurnal, pe urmă și iaponenii o potviridit, cî fără șinspeși nii di paș făcuț în tătî dzăua organizmu n-ari puterea trebuinșioasî sî sî dreagî, și dzăua fără șapți-opt kilometri făcuț pe jios îi ca și cum ar și o dzî prăpăditî.

O legat sumca di avosca cu apelsini, făcând din eli on fel di desaj'. Șî i-o azvârlit pe umer', pornindu-sî înșet de-a lungu șușălii." (Berejan, 2007, p. 28).

În urma acestei transcrieri cu forme fonetice dialectale, rusisme și formulări neglijente neologice, lingvistul S. Berejan conchide: „Or, I. Druță, ca și oricare alt scriitor din Republica Moldova, n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toți au scris, și scriu și în prezent, respectând normele limbii literare române (alte norme literare, pur și simplu, nu există)” (*ibidem*).

Pledoariile distinsului lingvist Silviu Berejan pentru impunerea adevărului științific despre limba literară *exemplară*, diferită de limba vorbită, cu un anumit colorit regional (forme dialectale, cuvinte străine, expresii macaronice, de „limbă amestecată”, vocabule rostite defectuos, construcții hibride calchiate), au apelat permanent la argumentele puse la îndemână de toți clasicii, a căror operă constituie un întreg al culturii românești (Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Bolintineanu, Coșbuc, Rebreanu, Sadoveanu) care, ca și ceilalți scriitori de mai târziu, de felul lui Mateevici, care, ca și autorul *Amintirilor din copilărie*, n-a scris nimic în vorbirea dialectală curat moldovenească, dar și de scriitorii contemporani, de toți oamenii de cultură din alte domenii, care „au scris, fără excepție, în limba literară unică, singura pe care o știm și care se numește limba română” (*ibidem*).

Referințe bibliografice:

- BEREJAN, Silviu. *Itinerar sociolingvistic*, selecția și prefața de Alexandru Bantș. Chișinău: Elan Poligraf SRL, 2007.
- CIMPOI, Mihai. *Esența temeiului*. Târgoviște: Editura Bibliotheca, 2013.
- DRUȚĂ, Ion. *Scrieri*, vol. 3. Chișinău: Literatura artistică, 1987.
- DUCROT, Oswald, SCHAEFFER, Jean-Marie. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. București: Editura Babel, 1996.
- STERE, Constantin. *Opere*, vol. 5. Chișinău: Hyperion, 1991.
- Șișmariov = ШИШМАРЁВ, В. Ф. *Лимбиле романиче дин суд-естул Еуропей ши лимба националэ а Р.С.С. Молдовенеишь*. Chișinău, 1960.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.